

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

સતબીર સિંહ અને અન્ય

વિરુદ્ધ

હરિયાણા રાજ્ય

(ફોજદારી અપીલ નંબરો ૧૭૩૫-૧૭૩૬/૨૦૧૦)

૨૮/૦૫/૨૦૨૧

[એન. વી. રમના, સીજેઆઈ અને અનિરુદ્ધ બોસ, ન્યાયમૂર્તિઓ]

દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦:કલમ ૩૦૪ બી-દહેજ મૃત્યુ-હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે-ફરિયાદી કેસ કે પીડિતાએ તેના લગ્નના એક વર્ષ પછી જ પોતાને સળગાવીને આત્મહત્યા કરી હતી અને તેણીના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલા, આરોપી દ્વારા દહેજ ઓછું લાવવા બદલ તેણીને ફૂરતા અને સતામણીનો સામનો કરવો પડ્યો હતો-કલમ ૩૦૪ બી હેઠળ ગુના માટે આરોપીની સજા અને અનુક્રમે ૭ વર્ષ અને ૫ વર્ષની સખત કેદની સજા-ઉચ્ચ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટના આદેશને સમર્થન આપ્યું-અપીલ પર, ચુકાદો આપ્યો:ફરિયાદી પક્ષ સફળતાપૂર્વક સાબિત કરવામાં સફળ રહ્યો હતો કે સળગેલી ઈજાઓને કારણે પીડિતાનું મૃત્યુ તેના

લગ્નના એક વર્ષની અંદર થયું હતું-તે સાબિત થયું છે કે તેણીના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલા જ તેણીને દહેજની માંગણીઓ અનુસાર સતામણી અને ફૂરતા કરવામાં આવી હતી-સંજોગોની સાંકળ સાબિત કરે છે કે દહેજની માંગ અને પીડિતાના મૃત્યુના બનાવો વચ્ચે જીવંત અને નિકટનો સંબંધ હતો-સાક્ષીઓના નિવેદનો સમર્થનકારી, સુસંગત અને વિશ્વસનીય હતા-જો કે, કલમ ૧૧૩ બી માંની ધારણા આરોપી દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવી ન હતી-આમ, ઉચ્ચ અદાલત અને ટ્રાયલ કોર્ટે કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ આરોપીઓને યોગ્ય રીતે દોષિત ઠેરવ્યા-સંબંધિત કલમ ૨૦૬ હેઠળ ગુનો, ફરિયાદી પક્ષ એ સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો કે મૃત્યુ આત્મહત્યાને કારણે થયું છે, આમ, કલમ ૨૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે અને સજા રદ કરવામાં આવે છે-પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨-કલમ ૧૧૩ બી, ૧૧૩ એ.

કલમ ૩૦૪ બી-શબ્દસમૂહ 'ટૂંક સમયમાં પહેલાં'-નું અર્થઘટન-યોજાયેલ:કલમ ૩૦૪બીમાં 'ટૂંક સમયમાં પહેલાં' શબ્દસમૂહનો અર્થ તરત પહેલાં કરી શકાતો નથી-કડક અર્થઘટન કાયદાના ઉદ્દેશ્યને જ હરાવી દેશે-આ અદાલત દ્વારા કોઈ સ્ટ્રેઈટફોર્વર્ડ ફોર્મ્યુલાઓ નિર્ધારિત કરી શકાતી નથી કે નિર્ધારિત સમયમાં આ શબ્દસમૂહને શું કાર્ય કરે છે-આમ, અદાલતોએ તેમની વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને નક્કી કરવું જોઈએ કે શું ફૂરતા અથવા સતામણી અને પીડિતાના મૃત્યુ વચ્ચેનો સમયગાળો ટૂંક સમયમાં અગાઉની મુદતની અંદર આવશે કે નહીં-ફૂરતા અને પીડિતાના પરિણામી મૃત્યુ વચ્ચે નિકટવર્તી અને જીવંત કડીની સ્થાપના, આ નિર્ણય માટે નિર્ણાયક છે.

કલમ ૩૦૪ બી-દહેજ મૃત્યુ-વર્ગીકરણ મૃત્યુ, હત્યા અથવા આત્મહત્યા અથવા આકસ્મિક તરીકે-કબૂતર છિદ્ર અભિગમ-યોજાયો:કલમ ૩૦૪ બી મૃત્યુને હત્યાના અથવા આત્મહત્યાના અથવા આકસ્મિક તરીકે વર્ગીકૃત કરવા માટે કબૂતરોના છિદ્રનો અભિગમ અપનાવતી નથી-આવા બિન-વર્ગીકરણનું કારણ એ હકીકતને કારણે છે કે સામાન્ય સંજોગો કરતાં અન્યથા થતું મૃત્યુ, કિસ્સાઓમાં, હત્યા અથવા આત્મહત્યા અથવા આકસ્મિક હોઈ શકે છે.

કલમ ૩૦૪ બી-સંહિતામાં સમાવેશ-કાયદાકીય ઇતિહાસ-સમજાવાયેલ.

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨:કલમ ૧૧૩-બી-દહેજના મૃત્યુની ધારણા-તેનું ખંડન-યોજાયેલ:જ્યારે ફરિયાદી પક્ષ દર્શાવે છે કે તેણીના મૃત્યુ પહેલાં તરત જ આવી મહિલા દ્વારા દહેજની કોઈપણ માંગ માટે અથવા તેના સંબંધમાં આવી વ્યક્તિ દ્વારા ફૂરતા અથવા સતામણી કરવામાં આવી છે, ત્યારે કલમ ૧૧૩ બી હેઠળ આરોપી સામે કારણની ધારણા ઊભી થાય છે-ત્યારબાદ, આરોપીએ આ વૈધાનિક ધારણાને રદિયો આપવો પડશે-કલમ ૧૧૩ બી હેઠળ કાર્યકારણની નકારી શકાય તેવી ધારણાનો ઉપયોગ ન્યાયાધીશો, બચાવ પક્ષ અને કાર્યવાહી પર વધુ જવાબદારી બનાવે છે-કલમ ૩૦૪-બી સંબંધિત ફોજદારી સુનાવણી હાથ ધરતી વખતે તેઓએ વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે.

દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩:કલમ ૨૩૩,૨૩૨-બચાવમાં પ્રવેશ કરવો-કલમ ૨૩૩ હેઠળ આરોપીનો અધિકાર-ધારિત:કલમ ૨૩૨ હેઠળ, જો ફરિયાદી પક્ષ માટે પુરાવા લીધા પછી, આરોપીની તપાસ કર્યા પછી અને આ મુદ્દા પર ફરિયાદી

પક્ષ અને બચાવ પક્ષની સુનાવણી કર્યા પછી, ન્યાયાધીશ માને છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો હોવાના કોઈ પુરાવા નથી, તો ન્યાયાધીશ નિર્દોષ જાહેર કરવાનો આદેશ નોંધશે-એકવાર ટ્રાયલ કોર્ટ નક્કી કરે કે આરોપી કલમ ૨૩૨ ની જોગવાઈઓ અનુસાર નિર્દોષ જાહેર થવાને પાત્ર નથી, તો તેણે આગળ વધવું જોઈએ અને ખાસ કરીને બચાવ પુરાવા માટે સુનાવણી નક્કી કરવી જોઈએ, જેમાં આરોપીને કલમ ૨૩૩ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલી પ્રક્રિયા અનુસાર પોતાનો બચાવ રજૂ કરવા માટે બોલાવવા જોઈએ, જે આરોપીને આપવામાં આવેલ અમૂલ્ય અધિકાર પણ છે-આવા પ્રક્રિયાગત અધિકારોનું અસ્તિત્વ પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩ બી હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ નકારી શકાય તેવી ધારણા સાથે સુસંગત છે.

ન્યાયિક માર્ગદર્શિકા:દહેજ મૃત્યુના કેસો-સુનાવણી-હાથ ધરવામાં આવી:દહેજ મૃત્યુના કેસોની સુનાવણી માટે માર્ગદર્શિકાઓ નક્કી કરવામાં આવી છે.

અપીલને મંજૂરી આપતા કોર્ટે

પકડી રાખો:૧.૧ કલમ ૩૦૪-બી આઈ. પી. સી. ના મહત્વને ધ્યાનમાં લેતા, કડક અર્થઘટન તે જ હેતુને હરાવી દેશે જેના માટે તે ઘડવામાં આવ્યો હતો.તેથી, તે અનુમાન લગાવવું સલામત છે કે જ્યારે વિધાનસભાએ 'ટૂંક સમયમાં પહેલાં' શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો હતો, ત્યારે તેનો અર્થ તરત પહેલાં નહોતો.તેના બદલે, તેમણે તેનો નિર્ણય અદાલતોના હાથમાં છોડી દીધો.ફૂરતા અથવા સતામણીનું તથ્ય દરેક કેસમાં અલગ અલગ હોય છે.ફૂરતાની શ્રેણી પણ ખૂબ જ

વૈવિધ્યસભર છે, કારણ કે તે શારીરિક, મૌખિક અથવા ભાવનાત્મક પણ હોઈ શકે છે.આ યાદી ચોક્કસપણે સંપૂર્ણ નથી.તેથી આ અદાલત દ્વારા કોઈ સ્ટ્રેઈટજેકેટ ફોર્મ્યુલાઓ નિર્ધારિત કરી શકાતી નથી કે નિર્ધારિત સમયમાં શબ્દસમૂહમાં શું કાર્ય કરે છે.તેથી, અદાલતોએ તેમની વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ એ નક્કી કરવા માટે કરવો જોઈએ કે શું ફૂરતા અથવા સતામણી અને પીડિતાના મૃત્યુ વચ્ચેનો સમયગાળો ટૂંક સમયમાં અગાઉની મુદતની અંદર આવશે કે નહીં.ઉપરોક્ત નિર્ધારણ માટે જે મહત્વનું છે તે ફૂરતા અને પીડિતાના પરિણામી મૃત્યુ વચ્ચે નિકટવર્તી અને જીવંત કડીની સ્થાપના છે.[પરિચ્છેદ ૧૪,૧૫]

મેજર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય (૨૦૧૫) ૫ SCC ૨૦૧:[૨૦૧૫] ૫ એસસીઆર ૭૭૭; કસ્ટમ્સ કમિશનર (આયાત), મુંબઈ વિરુદ્ધ દિલીપ કુમાર એન્ડ કંપની (૨૦૧૮) ૯ એસસીસી ૧:[૨૦૧૮] ૭ એસ. સી. આર. ૧૧૯૧; [ગુજરાત રાજ્ય વિરુદ્ધ મનસુખભાઈ કાંજીભાઈ શાહ ૨૦૨૦ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ. સી. ૪૧૨]; કંસ રાજ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય (૨૦૦૦) ૫ એસ. સી. સી. ૨૦૭:[૨૦૦૦] ૩ એસસીઆર ૬૬૨; રાજિંદર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય (૨૦૧૫) ૬ એસસીસી ૪૭૭:[૨૦૧૫] ૨ એસસીઆર ૮૩૫-નો સંદર્ભ

૧.૨ જ્યારે ફરિયાદી પક્ષ દર્શાવે છે કે "તેણીના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલાં આવી સ્ત્રીને આવી વ્યક્તિ દ્વારા દહેજની કોઈપણ માંગ માટે અથવા તેના સંબંધમાં ફૂરતા અથવા સતામણીનો સામનો કરવો પડ્યો છે", ત્યારે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩ બી હેઠળ આરોપી સામે કારણની ધારણા ઊભી થાય છે. ત્યારબાદ

આરોપીએ આ કાયદાકીય ધારણાને રદિયો આપવો પડશે.પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩ બી હેઠળ કાર્યકારણની નકારી શકાય તેવી ધારણાનો ઉપયોગ, ન્યાયાધીશો, બચાવ અને કાર્યવાહી પર વધુ જવાબદારી બનાવે છે.આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪ બી સંબંધિત ફોજદારી સુનાવણી કરતી વખતે તેઓએ વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે. આ અનિશ્ચિત પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે, પ્રક્રિયાગત કાયદામાં કેટલાક સલામતીનાં પગલાં છે.[પરિચ્છેદ ૧૬,૧૮]

બંસીલાલ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય (૨૦૧૧) ૧૧ SCC ૩૫૮:[૨૦૧૧]

૧ એસસીઆર ૭૨૪-નો ઉલ્લેખ

૧.૩ તે ગંભીર ચિંતાનો વિષય છે કે, ઘણીવાર, ટ્રાયલ અદાલતો આરોપીના બચાવ અંગે ખાસ પૂછપરછ કર્યા વિના, કલમ ૩૧૩, સી. આર. પી. સી. હેઠળ આરોપીનું નિવેદન ખૂબ જ આકસ્મિક અને સરસરી રીતે નોંધે છે.કલમ ૩૧૩, સીઆરપીસી હેઠળ આરોપીની તપાસને માત્ર પ્રક્રિયાગત ઔપચારિકતા તરીકે ગણી શકાય નહીં, કારણ કે તે નિષ્પક્ષતાના મૂળભૂત સિદ્ધાંત પર આધારિત છે.આ જોગવાઈમાં કુદરતી ન્યાયના મૂલ્યવાન સિદ્ધાંત "ઓડી અલ્ટરમ પાર્ટેમ" નો સમાવેશ થાય છે, કારણ કે તે આરોપીને તેની સામે દેખાતી ગુનાહિત સામગ્રી માટે સમજૂતી આપવા સક્ષમ બનાવે છે.તેથી, તે કાળજી અને સાવધાની સાથે આરોપીની ન્યાયી રીતે પૂછપરછ કરવાની અદાલતની જવાબદારી લાદે છે.અદાલતે દોષિત સંજોગો આરોપી સમક્ષ મૂકવા જોઈએ અને તેનો જવાબ માંગવો જોઈએ.આરોપીના વકીલ પર પણ ફરજ પાડવામાં આવે છે કે તે કલમ ૧૧૩ બી, પુરાવા અધિનિયમ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૩૦૪ બી,

આઈપીસીની વિશિષ્ટતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, યોગ્ય સાવધાની સાથે, સુનાવણીની શરૂઆતથી જ તેનો બચાવ તૈયાર કરે. [ફક્ટો ૨૦]

૧.૪ કલમ ૨૩૨, સી. આર. પી. સી. મહત્વ ધારણ કરે છે, જે વાંચે છે કે, "જો, ફરિયાદી પક્ષ માટે પુરાવા લીધા પછી, આરોપીની તપાસ કર્યા પછી અને ફરિયાદી પક્ષ અને બચાવ પક્ષને આ મુદ્દા પર સાંભળ્યા પછી, ન્યાયાધીશ માને છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો હોવાના કોઈ પુરાવા નથી, તો ન્યાયાધીશ નિર્દોષ જાહેર કરવાનો આદેશ નોંધશે". એકવાર ટ્રાયલ કોર્ટ નક્કી કરે છે કે આરોપી કલમ ૨૩૨ ની જોગવાઈઓ અનુસાર નિર્દોષ જાહેર થવા માટે પાત્ર નથી, ત્યારે તેણે આગળ વધવું જોઈએ અને ખાસ કરીને બચાવ પુરાવા માટે સુનાવણી નક્કી કરવી જોઈએ, જેમાં આરોપીને કલમ ૨૩૩ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલી પ્રક્રિયા અનુસાર પોતાનો બચાવ રજૂ કરવા માટે કહેવામાં આવે છે, જે આરોપીને આપવામાં આવેલ અમૂલ્ય અધિકાર પણ છે. આવા પ્રક્રિયાગત અધિકારનું અસ્તિત્વ કલમ ૧૧૩ બી પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ ખંડનપાત્ર ધારણા સાથે સુસંગત રીતે બેસે છે. [પરિચ્છેદ ૨૧]

૧.૫ કલમ ૩૦૪ બી, આઈ. પી. સી. સાથે સંબંધિત બીજો વિવાદાસ્પદ ભાગ એ છે કે તે મૃત્યુને હત્યાના અથવા આત્મહત્યા અથવા આકસ્મિક તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં કબૂતર છિદ્ર અભિગમ અપનાવતો નથી, જેમ કે અગાઉ કરવામાં આવ્યું હતું. આવા બિનવર્ગીકરણનું કારણ એ હકીકત છે કે "સામાન્ય સંજોગો કરતાં અન્યથા" થતું મૃત્યુ, કિસ્સાઓમાં, હત્યા અથવા આત્મહત્યા અથવા આકસ્મિક હોઈ શકે છે. જો કે, કલમ ૩૦૪ બી એ પરિસ્થિતિઓને સંબોધવાનો પણ પ્રયાસ

કરે છે જેમાં હત્યા અથવા આત્મહત્યાને અકસ્માત તરીકે રજૂ કરવામાં આવે છે.આમ, જો આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪ બી ના અન્ય તમામ ઘટકો પૂરા થાય છે, તો કોઈ પણ મૃત્યુ, પછી ભલે તે દાઝી જવાને કારણે હોય કે શારીરિક ઈજાથી અથવા સામાન્ય સંજોગો સિવાય અન્યથા થવાનું હોય, તેને કાયદાકીય આદેશ મુજબ "દહેજ મૃત્યુ" કહેવામાં આવશે અને મહિલાના પતિ અથવા તેના સંબંધીને "તેણીના મૃત્યુનું કારણ હોવાનું માનવામાં આવશે" સિવાય કે અન્યથા સાબિત થાય.આ કલમ સ્પષ્ટપણે સ્પષ્ટ કરે છે કે દહેજ મૃત્યુનો ગુનો શું છે અને એક જ ગુનેગાર અથવા બહુવિધ ગુનેગારોને પણ ઓળખે છે જેમણે દહેજ મૃત્યુનું કારણ આપ્યું છે અથવા કર્યું છે.[પરિચ્છેદ ૨૨,૨૩]

માયા દેવી વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય (૨૦૧૫) ૧૭ SCC ૪૦૫:[૨૦૧૫] ૧૧ એસસીઆર ૮૦૩; શાંતિ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય (૧૯૯૧) ૧ એસસીસી ૩૭૧:[૧૯૯૦] ૨ પૂરક.એસસીઆર ૬૭૫-નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૧.૬ તાત્કાલિક કિસ્સામાં, મૃતક પીડિતા બનીને મૃત્યુ પામી હતી.કારણ કે મૃત્યુ લગ્નના સાત વર્ષની અંદર સળગેલી ઈજાઓ સાથે સંબંધિત હતું, તે સ્પષ્ટપણે ગુનાના પ્રથમ બે ઘટકોને સંતોષે છે.[પરિચ્છેદ ૨૫]

૧.૭ સંજોગોની સાંકળ સાબિત કરે છે કે દહેજની માંગણી અને મૃતકના મૃત્યુના બનાવો વચ્ચે જીવંત અને નિકટનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં છે.ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટ, ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની નજીકથી પ્રશંસા કર્યા પછી એવા નિષ્કર્ષ પર

આવ્યા કે નિવેદનો સમર્થનકારી અને સુસંગત હતા.તેમને સાક્ષીઓ ભરોસાપાત્ર હોવાનું જણાયું હતું અને તેના આધારે એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે મૃતકને તેના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલા કૂરતા કરવામાં આવી હતી કારણ કે તે પૂરતો દહેજ લાવવામાં નિષ્ફળ રહી હતી.ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટના ઉપરોક્ત તારણો સ્વીકારવામાં આવે છે.[પરિચ્છેદ ૨૭]

૧.૮ તે સ્પષ્ટ છે કે ફરિયાદી પક્ષ સફળતાપૂર્વક સાબિત કરવામાં સફળ રહ્યો હતો કે મૃતકનું મૃત્યુ તેના લગ્નના લગભગ એક વર્ષની અંદર દાઝી જવાને કારણે થયું હતું.તે વધુ સાબિત થયું છે કે તેણીના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલા તેણીને દહેજની માંગણીઓ અનુસાર સતામણી અને કૂરતા કરવામાં આવી હતી.કલમ ૩૦૪ બી, આઈ. પી. સી. ના ઘટકો સંતુષ્ટ હોવાથી, કલમ ૧૧૩ બી, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળની ધારણા અપીલકર્તાઓ સામે કામ કરે છે, જેઓ કલમ ૩૦૪ બી આઈ. પી. સી. હેઠળ નિર્દિષ્ટ ગુનાનું કારણ હોવાનું માનવામાં આવે છે. [પરિચ્છેદ ૨૮]

૧.૯ તેથી કલમ ૧૧૩-બી હેઠળની ધારણાને રદિયો આપવા માટે આરોપી પર ભાર મૂકવામાં આવે છે. જો કે, આરોપી વ્યક્તિઓ એ સાબિત કરવા માટે કોઈ પુરાવા રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા કે મૃત્યુ આકસ્મિક હતું અથવા આરોપી વ્યક્તિઓ સાથે અસંબંધિત હતું.એ નોંધવું જોઈએ કે, ડૉક્ટરના પુરાવા અનુસાર, મૃતકના આખા શરીર પર કેરોસીનનું તેલ રેડવામાં આવ્યું હતું.તેથી, અકસ્માતની શક્યતાને સુરક્ષિત રીતે નકારી શકાય છે.તેથી, કલમ ૧૧૩ બી, પુરાવા અધિનિયમમાં સંમિશ્રિત ધારણા આ ચોક્કસ કેસમાં સંપૂર્ણ અસર કરે છે,

જેને આરોપી-અપીલકર્તાઓ દ્વારા રદિયો આપવામાં આવ્યો નથી.અપીલકર્તાઓ આ અદાલતને નીચેની અદાલતોના સહવર્તી મંતવ્યોમાં દખલ કરવા માટે કેસ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે, જેમાં આરોપી-અપીલકર્તાઓને કલમ ૩૦૪ બી, આઈપીસી હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા છે. [પારસ ૨૯-૩૧]

૧.૧૦ આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૭૬ હેઠળના ગુના માટે ફરિયાદી પક્ષે પહેલા એ સ્થાપિત કરવાની જરૂર છે કે આત્મહત્યા કરવામાં આવી છે.બીજું, ફરિયાદી પક્ષે એ પણ સાબિત કરવું પડશે કે જે વ્યક્તિએ આત્મહત્યાને પ્રોત્સાહન આપ્યું હોવાનું કહેવાય છે, તેણે તેમાં સક્રિય ભૂમિકા ભજવી છે.આ પછીની જરૂરિયાતના સંદર્ભમાં, કલમ ૧૧૩ એ, પુરાવા અધિનિયમ અમુક શરતો હેઠળ, પરિણીત સ્ત્રીને આત્મહત્યા માટે ઉશ્કેરવાના સંદર્ભમાં પતિ અને/અથવા તેના સંબંધી સામે ધારણા બનાવે છે.જોગવાઈનું અવલોકન સૂચવે છે કે આવી ધારણા ત્યારે જ આકર્ષિત થશે જ્યારે ફરિયાદી પક્ષ દ્વારા આત્મહત્યાનું તથ્ય પ્રથમ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હોય.[પરિચ્છેદ ૩૩]

વઝીર ચંદ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય (૧૯૮૯) ૧ SCC ૨૪૪-નો સંદર્ભ ૧.૧૧ તાત્કાલિક કેસમાં ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટે તારણ કાઢ્યું છે કે મૃતકએ આત્મહત્યા કરી છે.જો કે, નીચેની અદાલતો દ્વારા લેવાયેલો નિષ્કર્ષ ધારણાઓ પર આધારિત છે, કારણ કે તેને ટેકો આપવા માટે રેકૉર્ડ પર કોઈ પુરાવા નથી.આત્મહત્યાની હકીકતને વાજબી શંકાની બહાર સાબિત કરવા માટે અપૂરતા પુરાવા હતા, કલમ ૧૧૩-એ, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળની ધારણા, ફરિયાદી પક્ષ માટે વધુ મદદરૂપ નથી.ફરિયાદી પક્ષે પૂરતા પુરાવા રજૂ કરીને મૃતકના

આત્મહત્યા કરવાના આવશ્યક ઘટકને સાબિત કરી શક્યા નથી.આમ, ફરિયાદી પક્ષ એ સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે કે મૃત્યુ આત્મહત્યાને કારણે થયું છે.

[પરિચ્છેદ ૩૪,૩૫]

૧.૧૨ કલમ ૩૦૪ બી, આઈ. પી. સી. કલમ ૧૧૩ બી, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળનો કાયદો નીચે સારાંશ આપી શકાય છે:

i. કલમ ૩૦૪ બી, આઈ. પી. સી. નું અર્થઘટન કન્યા દહન અને દહેજની માંગ જેવી સામાજિક દુષ્ટતાને અંકુશમાં લેવાના કાયદાકીય ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખીને થવું જોઈએ.

II.ફરિયાદી પક્ષે પહેલા આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪ બી હેઠળ ગુનાની રચના કરવા માટે જરૂરી ઘટકોનું અસ્તિત્વ સ્થાપિત કરવું જોઈએ. એકવાર આ ઘટકો સંતુષ્ટ થઈ જાય પછી, કલમ ૧૧૩ બી, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ કાર્યકારણની નકારી શકાય તેવી ધારણા આરોપી સામે કામ કરે છે.

III.કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. માં દેખાતા "ટૂંક સમયમાં પહેલાં" શબ્દસમૂહનો અર્થ તરત પહેલાંનો અર્થ કરી શકાતો નથી.ફરિયાદી પક્ષે દહેજ મૃત્યુ અને પતિ અથવા તેના સંબંધીઓ દ્વારા દહેજની માંગણી માટે ફૂરતા અથવા સતામણી વચ્ચે "નિકટવર્તી અને જીવંત કડી" નું અસ્તિત્વ સ્થાપિત કરવું આવશ્યક છે.

IV.કલમ ૩૦૪ બી, આઈ. પી. સી. મૃત્યુને હત્યાના અથવા આત્મહત્યાના અથવા આકસ્મિક તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં કબૂતરોના છિદ્રનો અભિગમ અપનાવતી નથી.આવા બિનવર્ગીકરણનું કારણ એ હકીકત છે કે "સામાન્ય

સંજોગો કરતાં અન્યથા" થતું મૃત્યુ, કિસ્સાઓમાં, હત્યા અથવા આત્મહત્યા અથવા આકસ્મિક હોઈ શકે છે.

v. કલમ ૩૦૪ બીની અનિશ્ચિત પ્રકૃતિને કારણે, આઈપીસી ૧૧૩ બી સાથે વાંચે છે, પુરાવા અધિનિયમ, ન્યાયાધીશો, ફરિયાદી પક્ષ અને બચાવ પક્ષે સુનાવણી દરમિયાન સાવચેત રહેવું જોઈએ.

વી.તે ગંભીર ચિંતાનો વિષય છે કે, ઘણીવાર, ટ્રાયલ અદાલતો આરોપીના બચાવ અંગે ખાસ પૂછપરછ કર્યા વિના, ખૂબ જ આકસ્મિક અને સરસરી રીતે કલમ ૩૧૩, સીઆરપીસી હેઠળ નિવેદન નોંધે છે.એ નોંધવું જોઈએ કે કલમ ૩૧૩, સીઆરપીસી હેઠળ આરોપીની તપાસને માત્ર પ્રક્રિયાગત ઔપચારિકતા તરીકે ગણી શકાય નહીં, કારણ કે તે નિષ્પક્ષતાના મૂળભૂત સિદ્ધાંત પર આધારિત છે.આ જોગવાઈમાં કુદરતી ન્યાયના મૂલ્યવાન સિદ્ધાંત "ઓડી અલ્ટરમ પાર્ટેમ" નો સમાવેશ થાય છે કારણ કે તે આરોપીને તેની સામે દેખાતી ગુનાહિત સામગ્રી માટે સમજૂતી આપવા સક્ષમ બનાવે છે.તેથી, તે અદાલત પર કાળજી અને સાવધાની સાથે, ન્યાયી રીતે આરોપીની પૂછપરછ કરવાની જવાબદારી લાદે છે.

vii.અદાલતે દોષિત સંજોગો આરોપી સમક્ષ મૂકવા જોઈએ અને તેનો જવાબ માંગવો જોઈએ.આરોપીના વકીલની ફરજ પડે છે કે તે કલમ ૧૧૩ બી, પુરાવા અધિનિયમ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૩૦૪ બી, આઈપીસીની વિશિષ્ટતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સુનાવણીની શરૂઆતથી જ યોગ્ય સાવધાની સાથે તેનો બચાવ તૈયાર કરે.

viii.કલમ ૨૩૨, સી. આર. પી. સી. પૂરી પાડે છે કે, "જો, ફરિયાદી પક્ષ માટે પુરાવા લીધા પછી, આરોપીની તપાસ કર્યા પછી અને ફરિયાદી પક્ષ અને બચાવ પક્ષને આ મુદ્દા પર સાંભળ્યા પછી, ન્યાયાધીશ માને છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો હોવાના કોઈ પુરાવા નથી, તો ન્યાયાધીશ નિર્દોષ જાહેર કરવાનો આદેશ નોંધશે".આવી વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા શ્રેષ્ઠ પ્રયાસોની જવાબદારી તરીકે થવો જોઈએ.

ix.એકવાર ટ્રાયલ કોર્ટ નક્કી કરે છે કે આરોપી કલમ ૨૩૨, સી. આર. પી. સી. ની જોગવાઈઓ અનુસાર નિર્દોષ જાહેર થવાને પાત્ર નથી, ત્યારે તેણે આગળ વધવું જોઈએ અને ખાસ કરીને બચાવ પુરાવા માટે સુનાવણી નક્કી કરવી જોઈએ, જેમાં આરોપીને કલમ ૨૩૩, સી. આર. પી. સી. હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલી પ્રક્રિયા અનુસાર પોતાનો બચાવ રજૂ કરવા માટે બોલાવવા જોઈએ, જે આરોપીને આપવામાં આવેલ અમૂલ્ય અધિકાર પણ છે.

x. એ જ રીતે, ટ્રાયલ અદાલતોએ ઝડપી સુનાવણીના અધિકાર જેવા અન્ય મહત્વપૂર્ણ વિચારોને સંતુલિત કરવાની જરૂર છે.આ સંબંધમાં, વિલંબની રણનીતિ તરીકે જોગવાઈઓનો દુરુપયોગ કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં.

xi.પીઠાસીન ન્યાયાધીશે સજા સંભળાવતી વખતે અને યોગ્ય સજા આપતી વખતે આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત માર્ગદર્શિકાનું પાલન કરવું જોઈએ.

xii.નિ:શંકપણે, દહેજ મૃત્યુનું જોખમ દિવસેને દિવસે વધી રહ્યું છે.જો કે, એવું પણ જોવા મળ્યું છે કે કેટલીકવાર પતિના પરિવારના સભ્યોને સામેલ કરવામાં

આવે છે, તેમ છતાં તેઓ ગુનો કરવામાં કોઈ સક્રિય ભૂમિકા ધરાવતા નથી અને દૂરના સ્થળોએ રહે છે.આ કિસ્સાઓમાં, અદાલતે તેના અભિગમમાં સાવધ રહેવાની જરૂર છે.[પરિચ્છેદ ૩૬]

૧.૧૩ સંબંધિત સામગ્રી અને ઉપલબ્ધ પુરાવાને ધ્યાનમાં લીધા પછી, એવું જાણવા મળ્યું છે કે હાઈકોર્ટ અને ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તાઓને કલમ ૩૦૪ બી, આઈ. પી. સી. હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી કારણ કે અપીલકર્તાઓ કલમ ૧૧૩ બી, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ બોજો કાઢવામાં નિષ્ફળ ગયા હતા. જો કે, તથ્યો અને સંજોગોની પ્રશંસા પર આઈ. પી. સી. ની કલમ, આઈ. પી. સી. હેઠળ ગુનો બનાવવામાં આવ્યો નથી.તેથી, આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવે છે અને સજા રદ કરવામાં આવે છે.[પરિચ્છેદ ૩૭]

હત્યા પર વૈશ્વિક અભ્યાસ:યુનાઈટેડ નેશન્સ ઓફિસ ઓન ડ્રગ્સ એન્ડ ક્રાઈમ દ્વારા પ્રકાશિત મહિલાઓ અને છોકરીઓની જાતિ સંબંધિત હત્યા-નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

કેસ કાયદો સંદર્ભ

[૨૦૧૫] ૫ એસ. સી. આર. ૭૭૭ પેરા ૮ નો સંદર્ભ આપે છે

[૨૦૧૮] ૭ એસ. સી. આર. ૧૧૯૧ પેરા ૯ નો સંદર્ભ

[૨૦૦૦] ૩ એસ. સી. આર. ૬૬૨ પેરા ૧૪ નો સંદર્ભ આપે છે

[૨૦૧૫] ૨ એસ. સી. આર. ૮૩૫ પેરા ૧૪ નો સંદર્ભ આપે છે

[૨૦૧૧] ૧ એસ. સી. આર. ૭૨૪-પેરા ૧૭ નો સંદર્ભ

[૨૦૧૫] ૧૧ એસ. સી. આર. ૯૦૩-પેરા ૨૩ નો સંદર્ભ

[૧૯૯૦] ૨ પૂરક.એસ. સી. આર. ૬૭૫ પેરા ૨૩ નો સંદર્ભ આપે છે

[૧૯૮૯] ૧ એસ. સી. સી. ૨૪૪ પેરા ૩૩ નો સંદર્ભ

ક્રિમિનલ એપેલેટ જ્યુરિસડિક્શન:ફોજદારી અપીલ નંબરો ૧૭૩૫-
૧૭૩૬/૨૦૧૦

ચંદીગઢ ખાતે પંજાબ અને હરિયાણા ઉચ્ચ ન્યાયાલયના ૦૬/૧૧/૨૦૦૮ ના
ચુકાદા અને આદેશમાંથી, કલમ ૩૦૪ B/૩૦૬/૩૪ હેઠળ ક્રિમિનલ અપીલ
નંબર ૩-SB અને ૧૬-SB ૧૯૯૮ માં નોંધાયેલ એફ. આઈ. આર. નંબર
૩૧/૦૭/૧૯૯૫ માં.

દિવ્યદીપ ચતુર્વેદી, નવીન શર્મા, એડ.અરજદારો માટે.

રાજ સિંહ રાણા, એ. એ. જી., પંકજ કુમાર સિંહ, સંજય કુમાર વિસેન,
વકીલો.પ્રતિવાદી માટે.

કોર્ટનો ચુકાદો આના દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો

એન. વી. રમના, સીજેઆઈ

1.વર્તમાન અપીલ પંજાબ અને હરિયાણા ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા ચંદીગઢ ખાતે ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૩-એસ. બી./૧૯૯૮ અને ૧૬-એસ. બી./૧૯૯૮માં પસાર કરવામાં આવેલા વિવાદિત ચુકાદામાંથી ઉદ્ભવે છે, જેમાં ઉચ્ચ અદાલતે અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલને ફગાવી દીધી હતી અને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા <આઈ. ડી. ૨> પર પસાર કરવામાં આવેલા દોષિત ઠરાવ અને સજાના આદેશને સમર્થન આપ્યું હતું.

2.ફરિયાદી પક્ષનો કેસ એ છે કે મૃતક અને આરોપી-અપીલકર્તા નંબર ૧ ના લગ્ન ૦૧/૦૭/૧૯૯૪ પર થયા હતા.૩૧/૦૭/૧૯૯૫ ના રોજ સાંજે લગભગ ૪ અથવા ૪:૩૦ વાગ્યે, કેટલાક લોકોએ ફરિયાદીને જાણ કરી કે તેની પુત્રી બીમાર છે અને હોસ્પિટલમાં દાખલ છે.આ માહિતી પર તે તેની પત્ની અને પુત્ર સાથે હોસ્પિટલ પહોંચ્યો અને જાણવા મળ્યું કે મૃતકનું મોત સળગી જવાને કારણે થયું છે.ફરિયાદી પક્ષનો કેસ એ હતો કે મૃતકએ તેના લગ્નના એક વર્ષ પછી જ પોતાને સળગાવીને આત્મહત્યા કરી હતી અને તેના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલા જ બંને આરોપીઓ દ્વારા દહેજ ઓછું લાવવાના કારણે તેને ફૂરતા અને સતામણીનો સામનો કરવો પડ્યો હતો.

3. અપીલકર્તાઓને ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કલમ ૩૦૪-બી અને ૩૭૬, આઈ. પી. સી. હેઠળના ગુનાઓ માટે તારીખ ૧ના આદેશ દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા અને કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે સાત વર્ષની સખત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી અને કલમ ૩૦૫, આઈ. પી. સી.

હેઠળ સજાપાત્ર ગુના માટે પાંચ વર્ષની સખત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી.

4. આથી નારાજ થઈને, અપીલકર્તાઓએ ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા દોષિત ઠેરવવા અને સજાના આદેશને રદ કરવા માટે હાઈકોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હતો. ઉચ્ચ અદાલતે ૦૬/૧૧/૨૦૦૮ ના વિવાદિત ચુકાદા દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટના આદેશને સમર્થન આપ્યું હતું અને અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલને ફગાવી દીધી હતી. અપીલકર્તાઓએ નીચેની અદાલતોના સહવર્તી તારણોને પડકારતી વિશેષ રજા દ્વારા હાલની અપીલ દાખલ કરી છે.

5. અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે વર્તમાન કેસમાં આકસ્મિક આગ લાગવાની શક્યતાને નકારી કાઢવામાં આવી નથી. વધુમાં, સૌથી અગત્યનું, ફરિયાદી પક્ષ એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો કે દહેજની માંગ કરવામાં આવી હતી. છેવટે, ફરિયાદી પક્ષ એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે કે માંગ, એમ ધારીને કે તે મૃતક-પીડિતાના મૃત્યુની નજીક હતી.

6. બીજી બાજુ, પ્રતિવાદી-રાજ્યના વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે અપીલકર્તાઓ એવી કોઈ સામગ્રી દર્શાવી શક્યા નથી જે નીચેની અદાલતોના સહવર્તી તારણોમાં આ અદાલતની દખલગીરીને લાયક હોય. વકીલે ખાસ કરીને એ હકીકત પર ભાર મૂક્યો હતો કે મૃતક પીડિતાનું શંકાસ્પદ મૃત્યુ લગભગ ૧ વર્ષમાં થયું હતું. વધુમાં, સાક્ષીઓએ સુસંગતતા સાથે દહેજની માંગના ચોક્કસ કિસ્સાઓ વર્ણવ્યા છે.

7. બંને પક્ષોના વકીલને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીનો અભ્યાસ કર્યા પછી, આ અદાલતે નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ આપવાની જરૂર છે:

I. શું ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટ, આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪ બી હેઠળ આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવામાં સાચા હતા?

II. શું ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટ, આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૫ હેઠળ આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવામાં સાચા હતા?

ઈશ્યૂ I

૮. શરૂઆતમાં, દહેજ મૃત્યુ પરના કાયદાનું વિશ્લેષણ કરવું યોગ્ય છે. કલમ ૩૦૪-બી આઈ. પી. સી., જે દહેજની માંગણી માટે સજાને વ્યાખ્યાયિત કરે છે અને પૂરી પાડે છે, તે નીચે મુજબ વાંચે છે:

“૩૦૪-બી. દહેજ મૃત્યુ.—(૧) જો કોઈ સ્ત્રીનું મૃત્યુ તેના લગ્નના સાત વર્ષની અંદર કોઈ બળતરા અથવા શારીરિક ઈજાથી થયું હોય અથવા સામાન્ય સંજોગો સિવાય અન્યથા થયું હોય અને તે દર્શાવવામાં આવે કે તેણીના મૃત્યુ પહેલાં તરત જ તેણીના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ સંબંધી દ્વારા દહેજની કોઈ માંગ માટે અથવા તેના સંબંધમાં ફૂરતા અથવા સતામણીનો સામનો કરવો પડ્યો હતો, તો આવા મૃત્યુને 'દહેજ મૃત્યુ' કહેવામાં આવશે અને આવા પતિ અથવા સંબંધીએ તેણીનું મૃત્યુ કરાવ્યું હોવાનું માનવામાં આવશે.

સમજૂતી—આ પેટા-કલમના હેતુ માટે, 'દહેજ' નો અર્થ દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ (૧૯૬૧નો ૨૮) ની કલમ ૨ જેટલો જ હશે.

(૨) જે પણ દહેજ મૃત્યુ કરે છે તેને સાત વર્ષથી ઓછી નહીં પરંતુ આજીવન કેદ સુધીની સજાની સજા કરવામાં આવશે.”

કલમ ૩૦૪ બી (૧) સ્ત્રીના 'દહેજ મૃત્યુ' ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે.તે જોગવાઈ કરે છે કે 'દહેજ મૃત્યુ' એ છે કે જ્યાં લગ્નના સાત વર્ષની અંદર મહિલાનું મૃત્યુ સળગાવવાથી અથવા શારીરિક ઈજાઓને કારણે થાય છે અથવા સામાન્ય સંજોગો કરતાં અન્યથા થાય છે, અને તે દર્શાવવામાં આવે છે કે તેણીના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલા, તેણીને તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ સંબંધી દ્વારા દહેજની માંગના સંબંધમાં ફૂરતા અથવા સતામણીનો સામનો કરવો પડ્યો હતો.પેટા કલમ (૨) એ લોકો માટે સજાની જોગવાઈ કરે છે જેઓ દહેજનું કારણ બને છે.તદનુસાર, મેજર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, (૨૦૧૫) ૫ એસ. સી. સી. ૨૦૧ કેસમાં, આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતો:

“૧૦. આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ દોષિત ઠેરવવા માટે, નીચેના આવશ્યક ઘટકો સ્થાપિત કરવાના છે:

((i) સ્ત્રીનું મૃત્યુ 'સામાન્ય સંજોગો' કરતાં બળતરા અથવા શારીરિક ઈજાથી અથવા અન્યથા થવું જોઈએ;

((૨) આવું મૃત્યુ તેના લગ્નના સાત વર્ષની અંદર થવું હોવું જોઈએ;

((૩) તેણીએ તેના પતિ અથવા તેના પતિના કોઈ સંબંધી દ્વારા ફૂરતા અથવા સતામણીનો સામનો કરવો પડ્યો હોવો જોઈએ;

((જ) આવી કૂરતા અથવા સતામણી દહેજની માંગણી માટે અથવા તેના સંબંધમાં હોવી જોઈએ; અને

(વ) આવી કૂરતા અથવા સતામણી સ્ત્રીના મૃત્યુ પહેલાં તરત જ કરવામાં આવી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે.”

9.કલમ 30૪-બી, આઈ. પી. સી. ના અર્થઘટનમાં અસ્તિત્વ ધરાવતો પ્રથમ વિવાદાસ્પદ ભાગ કલમમાં વપરાયેલા "ટૂંક સમયમાં પહેલાં" શબ્દસમૂહ સાથે સંબંધિત છે.ફોજદારી કાયદો હોવાથી, સામાન્ય રીતે તેનું કડક અર્થઘટન કરવું પડે છે.જો કે, જ્યાં કડક અર્થઘટન વાહિયાતતા તરફ દોરી જાય છે અથવા કાયદાની ભાવનાની વિરુદ્ધ જાય છે, ત્યાં અદાલતો યોગ્ય કિસ્સાઓમાં આવી અસ્પષ્ટતાઓને ઉકેલવા માટે તેમના સામાન્ય અર્થમાં લેવામાં આવેલા શબ્દોના વાસ્તવિક અર્થ પર આધાર રાખી શકે છે.[કસ્ટમ્સ કમિશનર (આયાત), મુંબઈ વિરુદ્ધ દિલીપ કુમાર એન્ડ કંપની, (૨૦૧૮) ૯ એસ. સી. સી. ૧, ગુજરાત રાજ્ય વિરુદ્ધ મનસુખભાઈ કાંજીભાઈ શાહ, ૨૦૨૦ એસ. સી. સી. ઓનલાઈન એસ. સી. ૪૧૨ નો સંદર્ભ લો.આ તબક્કે, કલમ 30૪-બી, આઈ. પી. સી. ના સમાવેશ પાછળ વિધાનસભાનો ઇરાદો નક્કી કરવા માટે, આ કલમના કાયદાકીય ઇતિહાસનો અભ્યાસ હાથ ધરવો જરૂરી છે.

10. કલમ 30૪-બી, આઈ. પી. સી. એ લાંબા સમયથી ચાલતી સામાજિક દુષ્ટતાને દૂર કરવા માટે સંસદ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી ઘણી કાયદાકીય પહેલોમાંની એક છે.દહેજ સતામણીનું જીવલેણ સ્વરૂપ, જેમાં પતિ અને તેના સંબંધીઓ દ્વારા લોભી માંગણીઓને કારણે પરિણીત મહિલાઓ પર કૂરતા

કરવામાં આવે છે, તેનું ધ્યાન ગયું નથી.સંસદે આ સામાજિક દુષ્ટતાને નાબૂદ કરવાના પ્રથમ પગલા તરીકે દહેજ પ્રતિબંધ કાયદો, ૧૯૬૧ લાગુ કર્યો હતો.વધુમાં, પગલાં અપૂરતા હોવાનું જણાતાં, ફોજદારી કાયદો (બીજો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૮૩ (૧૯૮૩નો અધિનિયમ ૪૬) પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આઈ. પી. સી. માં કલમ ૪૯૮-એ ધરાવતી કલમ XX-A રજૂ કરવામાં આવી હતી.

11. જો કે, ઉપરોક્ત પગલાં હોવા છતાં, દહેજની સત્તામણીનો મુદ્દો હજુ પણ પ્રચલિત હતો.વધુમાં, દહેજની માંગને પગલે શંકાસ્પદ સંજોગોમાં યુવાન નવવધૂઓના મૃત્યુનું વલણ વધી રહ્યું હતું.દહેજ મૃત્યુને રોકવા માટે કડક કાયદાની જરૂરિયાત કાયદા પંચ દ્વારા તેના ૯૧મા કાયદા પંચના અહેવાલમાં સ્પષ્ટરણાથી લેવામાં આવી હતી.કાયદા પંચે સ્વીકાર્યું હતું કે આઈ. પી. સી., જે તે સમયે અસ્તિત્વમાં હતું, તે ગુનાની પ્રકૃતિ અને પદ્ધતિને કારણે દહેજના કારણે થયેલા મૃત્યુના મુદ્દાને ઉકેલવા માટે અપૂરતી હતી.તેઓએ નીચે પ્રમાણે અવલોકન કર્યું:

“ ૧.૩ જો, દહેજ મૃત્યુની કોઈ ચોક્કસ ઘટનામાં, હકીકતો એવા હોય કે જે કાયદાને પહેલેથી જ જાણીતા ગુનાના કાનૂની ઘટકોને સંતોષવા માટે હોય, અને જો તે હકીકતો ખૂબ મુશ્કેલી વિના સાબિત થઈ શકે, તો ગુનેગારને કાયદામાં લાવવા માટે હાલના ફોજદારી કાયદાનો આશરો લઈ શકાય છે.જોકે, વ્યવહારમાં બે મુખ્ય અવરોધો ઊભા થાય છે –

((i) કાં તો હકીકતો કોઈ પણ જાણીતા ગુનાના કબૂતરોના છિદ્રમાં સંપૂર્ણપણે બંધબેસતી નથી; અથવા

((૨) પરિસ્થિતિની લાક્ષણિકતાઓ એવી છે કે સીધી રીતે દોષિત ઠેરવતા તથ્યોના પુરાવા મુશ્કેલ બની જાય છે.”

(સંદર્ભ પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે)

12. ઉપરોક્ત કાયદા પંચના અહેવાલ અને દહેજ સંબંધિત ગુનાઓને લગતા સતત મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સંસદે દહેજ પ્રતિબંધ (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૮૬ (૧૯૮૬નો અધિનિયમ ૪૩) લાગુ કરીને દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ તેમજ આઈ. પી. સી. માં સુધારા રજૂ કર્યા હતા.આ સુધારા દ્વારા, કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. ને ખાસ કરીને આઈ. પી. સી. માં રજૂ કરવામાં આવી હતી, જે ભારતમાં દહેજ મૃત્યુના જોખમને રોકવા માટેની કડક જોગવાઈ છે.શ્રીમતી માગરિટ અલ્વા, જેમણે રાજ્યસભા સમક્ષ સુધારા બિલ રજૂ કર્યું હતું, તેમણે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

“આ એક સામાજિક દુષ્ટતા અને સામાજિક કાયદો છે, જેમ કે મેં કહ્યું હતું કે તે દરેક વસ્તુને સુધારી શકતો નથી.અમે એ જોવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છીએ કે કેવી રીતે અને ક્યાં આપણે તેને થોડું વધુ મુશ્કેલ બનાવી શકીએ અને તેથી અમે સજામાં વધારો કર્યો છે.આપણે અમુક ધારણાઓ માટે પણ જોગવાઈ કરી છે કારણ કે અત્યાર સુધી આપણી મુખ્ય સમસ્યાઓમાંની એક પુરાવાનો પ્રશ્ન રહ્યો છે.કારણ કે કન્યાને સામાન્ય રીતે સળગાવી દેવામાં આવે છે અથવા પત્નીને તેના સાસુના ઘરમાં બંધ

દરવાજા પાછળ સળગાવી દેવામાં આવે છે.તમે ખરેખર ક્યારેય સાંભળ્યું નથી કે કોઈ છોકરીને તેની માતાના ઘરે અથવા તેના પતિના ઘરે રસોઈ કરતી વખતે સળગાવી દેવામાં આવે છે.હંમેશા સાસુના ઘરમાં જ તેને આગ લાગે છે અને તે રસોડામાં બળી જાય છે.તેથી, તરત જ પુરાવા મેળવવાનું એક મોટી સમસ્યા બની જાય છે.તેથી, અમે કેટલાક સુધારા લાવ્યા છે જે અમુક ધારણાઓ આપે છે જ્યાં સાબિતીનો બોજ પતિ અને તેના લોકો પર જાય છે તે બતાવવા માટે કે તે દહેજ મૃત્યુ ન હતું અથવા તે ઇરાદાપૂર્વક કરવામાં આવ્યું ન હતું.”

(સંદર્ભ પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે)

13. આ વાતને નકારી શકાય નહીં કે આવી સામાજિક દુષ્ટતા આજે પણ ચાલુ છે."હોમિસાઈડ પર વૈશ્વિક અભ્યાસ" શીર્ષક ધરાવતો અભ્યાસ:યુનાઈટેડ નેશન્સ ઓફિસ ઓન ડ્રગ્સ એન્ડ ક્રાઈમ દ્વારા પ્રકાશિત "મહિલાઓ અને છોકરીઓની જાતિ-સંબંધિત હત્યા" એ પ્રકાશ પાડ્યો હતો કે ૨૦૧૮ માં ભારતમાં વાર્ષિક નોંધાયેલી તમામ મહિલા હત્યાઓમાં ૪૦ થી ૫૦ ટકા મહિલાઓ દહેજથી મૃત્યુ પામે છે.નિરાશાજનક સત્ય એ છે કે ૧૯૯૯ થી ૨૦૧૬ સુધીના સમયગાળા દરમિયાન આ આંકડા સ્થિર રહ્યા છે.હકીકતમાં, નેશનલ ક્રાઈમ રેકોર્ડ્સ બ્યુરો દ્વારા આપવામાં આવેલા તાજેતરના આંકડા સૂચવે છે કે વર્ષ ૨૦૧૯માં જ આઈપીસીની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ ૭૧૧૫ કેસ નોંધવામાં આવ્યા હતા.

14. આવા કાયદાના મહત્વને ધ્યાનમાં લેતા, કડક અર્થઘટન તે જ હેતુને હરાવી દેશે જેના માટે તે ઘડવામાં આવ્યો હતો.તેથી, એવું અનુમાન લગાવવું સલામત છે કે જ્યારે વિધાનસભાએ "ટૂંક સમયમાં પહેલાં" શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો હતો, ત્યારે તેનો અર્થ "તરત પહેલાં" નહોતો.તેના બદલે, તેમણે તેનો નિર્ણય અદાલતોના હાથમાં છોડી દીધો.ફૂરતા અથવા સત્તામણીનું તથ્ય દરેક કેસમાં અલગ અલગ હોય છે.ફૂરતાની શ્રેણી પણ ખૂબ જ વૈવિધ્યસભર છે, કારણ કે તે શારીરિક, મૌખિક અથવા ભાવનાત્મક પણ હોઈ શકે છે.આ યાદી ચોક્કસપણે સંપૂર્ણ નથી.તેથી આ અદાલત દ્વારા "ટૂંક સમયમાં પહેલાં" શબ્દસમૂહનો ચોક્કસ અર્થ શું છે તે નિર્ધારિત કરવા માટે કોઈ સ્ટ્રેઈટજેકેટ ફોર્મ્યુલાઓ નિર્ધારિત કરી શકાતી નથી.આ અદાલતે કંસ રાજ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય (૨૦૦૦) ૫ એસ. સી. સી. ૨૦૭ના કેસમાં ઉપરોક્ત સ્થિતિ પર ભાર મૂક્યો હતો, જેમાં ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે ચુકાદો આપ્યો હતો કે:

"૧૫. ... "ટૂંક સમયમાં પહેલાં" એ એક સંબંધિત શબ્દ છે જેને દરેક કેસના ચોક્કસ સંજોગોમાં ધ્યાનમાં લેવો જરૂરી છે અને કોઈપણ સમય મર્યાદા નક્કી કરીને કોઈ સ્ટ્રેઈટજેકેટ સૂત્ર નિર્ધારિત કરી શકાતું નથી.... દહેજના મૃત્યુના સંબંધમાં, મૃતક પ્રત્યે ફૂરતા અથવા સત્તામણીનું અસ્તિત્વ દર્શાવતા સંજોગો કોઈ ચોક્કસ ઉદાહરણ સુધી મર્યાદિત નથી પરંતુ સામાન્ય રીતે વર્તનની રીતનો સંદર્ભ આપે છે.આ પ્રકારનું વર્તન સમયાંતરે ફેલાઈ શકે છે.....દહેજની માંગ પર આધારિત ફૂરતાની અસર અને પરિણામી મૃત્યુ વચ્ચેનો નિકટનો અને જીવંત સંબંધ ફરિયાદી પક્ષ

દ્વારા સાબિત કરવો જરૂરી છે.આવી માંગ અને મૃત્યુની તારીખના આધારે દહેજ, ફૂરતા અથવા સતામણીની માંગ એવા સમયે ખૂબ દૂર ન હોવી જોઈએ કે જે સંજોગોમાં પૂરતી જૂની થઈ ગઈ હોવાનું માનવામાં આવે.”

(સંદર્ભ પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે)

આ અદાલતે રાજિન્દર સિંહ વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, (૨૦૧૫) ૬ એસ. સી. સી. ૪૭૭ માં સમાન અભિપ્રાય લીધો હતો.

15. તેથી, અદાલતોએ તેમની વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ એ નક્કી કરવા માટે કરવો જોઈએ કે શું ફૂરતા અથવા સતામણી અને પીડિતાના મૃત્યુ વચ્ચેનો સમયગાળો "ટૂંક સમયમાં પહેલાં" શબ્દની અંદર આવશે કે નહીં.ઉપરોક્ત નિર્ધારણ માટે જે મહત્વનું છે તે ફૂરતા અને પીડિતાના પરિણામી મૃત્યુ વચ્ચે "નિકટવર્તી અને જીવંત કડી" ની સ્થાપના છે.

16. જ્યારે ફરિયાદી પક્ષ દર્શાવે છે કે 'તેણીના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલાં આવી સ્ત્રીને આવી વ્યક્તિ દ્વારા દહેજની કોઈપણ માંગ માટે અથવા તેના સંબંધમાં ફૂરતા અથવા સતામણીનો સામનો કરવો પડ્યો છે', ત્યારે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-બી હેઠળ આરોપી સામે કારણની ધારણા ઊભી થાય છે. ત્યારબાદ આરોપીએ આ કાયદાકીય ધારણાને રદિયો આપવો પડશે.કલમ ૧૧૩ બી, પુરાવા અધિનિયમ નીચે મુજબ વાંચે છે:

“૧૧૩બી. દહેજ મૃત્યુની ધારણા—જ્યારે પ્રશ્ન એ છે કે શું કોઈ વ્યક્તિએ સ્ત્રીનું દહેજ મૃત્યુ કર્યું છે અને તે દર્શાવવામાં આવે છે કે તેણીના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલાં આવી સ્ત્રીને આવી વ્યક્તિ દ્વારા દહેજની કોઈ માંગ

માટે અથવા તેના સંબંધમાં ફૂરતા અથવા સતામણીનો સામનો કરવો પડ્યો છે, ત્યારે અદાલત ધારે છે કે આવી વ્યક્તિએ દહેજનું મૃત્યુ કરાવ્યું હતું.

સમજુતી- આ કલમના હેતુ માટે, "દહેજ મૃત્યુ" નો અર્થ ભારતીય દંડ સંહિતા (૧૮૬૦ નો ૪૫) ની કલમ ૩૦૪ બી જેટલો જ હશે.

17. આ અદાલતે, બંસીલાલ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૧૧) ૧૧ એસ. સી. સી. ૩૫૮ના કેસમાં, એકવાર આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪-બીના ઘટકો સાબિત થયા પછી પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-બી હેઠળ પૂર્વધારણાના ફરજિયાત ઉપયોગ પર ભાર મૂક્યો હતો:

“૧૮. અહીં ઉલ્લેખ કરી શકાય છે કે વિધાનસભાએ તેના વિવેકબુદ્ધિથી 'વિલ' શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે, આમ, અદાલત તરફથી ફરજિયાત અરજી કરીને એવું માનવા માટે કે મૃત્યુ તે વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું જેણે તેને કોઈ પણ સંબંધમાં ફૂરતા અથવા સતામણીનો ભોગ બનાવી હતી....તેથી, ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, ધારણાને રદિયો આપવાની જવાબદારી આરોપીની છે અને આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪-બી સાથે સંબંધિત કલમ ૧૧૩-બીના કિસ્સામાં, તે સાબિત કરવાની જવાબદારી સંપૂર્ણપણે અને ભારે રીતે આરોપી પર છે....

૨૦. તેથી, જો ફરિયાદી પક્ષ દ્વારા આવા મૃત્યુના આવશ્યક ઘટકો સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા હોય, તો તે અદાલતની ફરજ છે કે તે એવી ધારણા ઉભી કરે કે આરોપીએ દહેજના મૃત્યુનું કારણ આપ્યું છે.”

(સંદર્ભ પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે)

18. તેથી, એકવાર ફરિયાદી પક્ષ દ્વારા તમામ આવશ્યક ઘટકો સ્થાપિત થઈ જાય, ત્યારે કલમ ૧૧૩-બી, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળની ધારણા ફરજિયાતપણે આરોપી સામે કામ કરે છે.કારણભૂતતાની આ ધારણા જે ઊભી થાય છે તે આરોપી દ્વારા રદિયો આપી શકાય છે.
19. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-બી હેઠળ કાર્યકારણની નકારી શકાય તેવી ધારણાનો ઉપયોગ, ન્યાયાધીશો, બચાવ અને કાર્યવાહી પર વધુ જવાબદારી બનાવે છે.આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪-બી સંબંધિત ફોજદારી સુનાવણી કરતી વખતે તેઓએ વધુ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે. આ અનિશ્ચિત પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે, પ્રક્રિયાગત કાયદામાં કેટલાક સલામતીનાં પગલાં છે, જેનો અહીં ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે.
20. તે ગંભીર ચિંતાનો વિષય છે કે, ઘણીવાર, ટ્રાયલ અદાલતો આરોપીના બચાવ અંગે ખાસ પૂછપરછ કર્યા વિના, કલમ ૩૧૩, સી. આર. પી. સી. હેઠળ આરોપીનું નિવેદન ખૂબ જ આકસ્મિક અને સરસરી રીતે નોંધે છે.એ નોંધવું જોઈએ કે કલમ ૩૧૩, સીઆરપીસી હેઠળ આરોપીની તપાસને માત્ર પ્રક્રિયાગત ઔપચારિકતા તરીકે ગણી શકાય નહીં, કારણ કે તે નિષ્પક્ષતાના મૂળભૂત સિદ્ધાંત પર આધારિત છે.આ જોગવાઈમાં કુદરતી ન્યાયના મૂલ્યવાન સિદ્ધાંત-"ઓડી અલ્ટરમ પાર્ટેમ" નો સમાવેશ થાય છે, કારણ કે તે આરોપીને તેની સામે દેખાતી ગુનાહિત સામગ્રી માટે સમજૂતી આપવા સક્ષમ બનાવે છે.તેથી, તે કાળજી અને સાવધાની સાથે આરોપીની ન્યાયી રીતે પૂછપરછ

કરવાની અદાલતની જવાબદારી લાદે છે.અદાલતે દોષિત સંજોગો આરોપી સમક્ષ મૂકવા જોઈએ અને તેનો જવાબ માંગવો જોઈએ.આરોપીના વકીલ પર પણ ફરજ પાડવામાં આવે છે કે તે કલમ ૧૧૩-બી, પુરાવા અધિનિયમ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. ની વિશિષ્ટતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, યોગ્ય સાવધાની સાથે, સુનાવણીની શરૂઆતથી જ તેનો બચાવ તૈયાર કરે.

21. કલમ ૨૩૨, સી. આર. પી. સી. મહત્વ ધારણ કરે છે, જે વાંચે છે, "જો, ફરિયાદી પક્ષ માટે પુરાવા લીધા પછી, આરોપીની તપાસ કર્યા પછી અને ફરિયાદી પક્ષ અને બચાવ પક્ષને આ મુદ્દા પર સાંભળ્યા પછી, ન્યાયાધીશ માને છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો હોવાના કોઈ પુરાવા નથી, તો ન્યાયાધીશ નિર્દોષ જાહેર કરવાનો આદેશ નોંધશે".એકવાર ટ્રાયલ કોર્ટ નક્કી કરે છે કે આરોપી કલમ ૨૩૨, સી. આર. પી. સી. ની જોગવાઈઓ અનુસાર નિર્દોષ જાહેર થવાને પાત્ર નથી, ત્યારે તેણે આગળ વધવું જોઈએ અને ખાસ કરીને 'બચાવ પુરાવા' માટે સુનાવણી નક્કી કરવી જોઈએ, જેમાં આરોપીને કલમ ૨૩૩, સી. આર. પી. સી. હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલી પ્રક્રિયા અનુસાર પોતાનો બચાવ રજૂ કરવા માટે બોલાવવા જોઈએ, જે આરોપીને આપવામાં આવેલ અમૂલ્ય અધિકાર પણ છે.આવા પ્રક્રિયાગત અધિકારનું અસ્તિત્વ કલમ ૧૧૩-બી, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ ખંડનપાત્ર ધારણા સાથે સુસંગત રીતે બેસે છે.

22. કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. સાથે સંબંધિત બીજો વિવાદાસ્પદ ભાગ એ છે કે તે અગાઉની જેમ મૃત્યુને હત્યાના અથવા આત્મહત્યા અથવા આકસ્મિક તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં કબૂતરોના છિદ્રનો અભિગમ અપનાવતો નથી.આવા

બિનવર્ગીકરણનું કારણ એ હકીકત છે કે "સામાન્ય સંજોગો કરતાં અન્યથા" થતું મૃત્યુ, કિસ્સાઓમાં, હત્યા અથવા આત્મહત્યા અથવા આકસ્મિક હોઈ શકે છે.જો કે, કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. એ એવી પરિસ્થિતિઓને પણ સંબોધવાનો પ્રયાસ કરે છે જેમાં હત્યા અથવા આત્મહત્યાને અકસ્માત તરીકે રજૂ કરવામાં આવે છે.

23. તેથી, જો આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪-બી ના અન્ય તમામ ઘટકો પૂરા થાય છે, તો કોઈ પણ મૃત્યુ, પછી ભલે તે દાઝી જવાને કારણે હોય કે શારીરિક ઈજાથી અથવા સામાન્ય સંજોગો સિવાય અન્યથા થવાનું હોય, તેને કાયદાકીય આદેશ મુજબ "દહેજ મૃત્યુ" કહેવામાં આવશે અને મહિલાના પતિ અથવા તેના સંબંધીને "તેણીના મૃત્યુનું કારણ હોવાનું માનવામાં આવશે" સિવાય કે અન્યથા સાબિત થાય.આ કલમ સ્પષ્ટપણે સ્પષ્ટ કરે છે કે દહેજ મૃત્યુનો ગુનો શું છે અને એક જ ગુનેગાર અથવા બહુવિધ ગુનેગારોને પણ ઓળખે છે જેમણે દહેજ મૃત્યુનું કારણ આપ્યું છે અથવા કર્યું છે.[માયા દેવી વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, (૨૦૧૫) ૧૭ SCC ૪૦૫, શાંતિ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, (૧૯૯૧) ૧ SCC ૩૭૧ નો સંદર્ભ લો]

24. કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. પર કાયદાનું પાલન કર્યા પછી, હવે આપણે આ કેસના ગુણદોષ તરફ વળી શકીએ છીએ.તે સ્પષ્ટ છે કે અપીલકર્તાઓના વકીલની રજૂઆતો નકારી કાઢવી જ જોઈએ.તે એક સ્વીકૃત હકીકત છે કે મૃતક અને આરોપીના લગ્ન ૦૧/૦૭/૧૯૯૪ પર થયા હતા, અને મહિલાનું મૃત્યુ ૩૧/૦૭/૧૯૯૫ પર થયું હતું.

25. મૃત્યુના કારણના સંદર્ભમાં, ડૉક્ટર (ફરિયાદી સાક્ષી ૩) ને મૃતકના શરીર પર કેરોસીન તેલની ગંધ મળી હતી, જેને ૮૫ ટકા દાઝી જવાની ઈજાઓ થઈ હતી.તેથી, વર્તમાન કેસમાં, મૃતક પીડિતા બનીને મૃત્યુ પામી હતી.કારણ કે મૃત્યુ લગ્નના સાત વર્ષની અંદર સળગેલી ઈજાઓ સાથે સંબંધિત હતું, તે સ્પષ્ટપણે ગુનાના પ્રથમ બે ઘટકોને સંતોષે છે.

26. દહેજની માંગના મુદ્દા પર આવતા, રેકૉર્ડ પરના પુરાવા સૂચવે છે કે જ્યારે મૃતકનો ભાઈ (ફરિયાદી સાક્ષી ૭) લગ્નના એક મહિના પછી રક્ષાબંધનના પ્રસંગે લગ્નના ઘરે તેની મુલાકાત લેતો હતો, ત્યારે મૃતકએ ખુલાસો કર્યો હતો કે આરોપી, પતિ અને સાસુ, અપૂરતા દહેજ લાવવાના કારણે તેને શારીરિક રીતે હેરાન કરતા હતા.વધુમાં, આરોપી વ્યક્તિઓએ સ્કૂટરની ચોક્કસ માંગ કરી હતી.આ ખુલાસાને અનુસરીને, તેણીને તેના પૈતૃક ઘરે પરત લાવવામાં આવી હતી જ્યાં આ હકીકત મૃતકના પિતાને જાહેર કરવામાં આવી હતી (ફરિયાદી સાક્ષી ૬).એ નોંધવું યોગ્ય છે કે, તેમના મૃત્યુના માત્ર એક મહિના પહેલા, મૃતક તેમના વૈવાહિક ઘરે પરત ફર્યા હતા.જોકે, આરોપી હજી પણ દહેજ માટે મૃતકને હેરાન કરતો હતો.ઉપરોક્ત હકીકત મૃતક દ્વારા તેના પિતાને જાહેર કરવામાં આવી હતી, જ્યારે તેણી તેને મળવા આવી હતી.

27. અહીં એ વાત પર ભાર મૂકવો આવશ્યક છે કે, મૃત્યુના માત્ર એક અઠવાડિયા પહેલા, તીજના તહેવારના પ્રસંગે, મૃતકના અન્ય એક ભાઈ (ફરિયાદી સાક્ષી ૧૦) તેણીને મળ્યા હતા જ્યારે તેણી તેના વૈવાહિક ઘરમાં હતી.મૃતકએ તેના ભાઈ સમક્ષ પોતાની દુર્દશાનો પુનરોચ્ચાર કર્યો

હતો.ત્યારબાદ, ૩૧/૦૭/૧૯૯૫ પર, મૃતકના પિતાને કેટલાક ગામલોકો દ્વારા જાણ કરવામાં આવી હતી કે તેમની પુત્રીને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવી છે.ત્યાં પહોંચ્યા પછી, પિતાને ખબર પડી કે મૃતકનું મૃત્યુ સળગી જવાને કારણે થયું છે.ઉપરોક્ત સંજોગોની સાંકળ સાબિત કરે છે કે દહેજની માંગણી અને મૃતકના મૃત્યુના બનાવો વચ્ચે જીવંત અને નિકટનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં હતો.ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટ, ઉપરોક્ત સાક્ષીઓની નજીકથી પ્રશંસા કર્યા પછી એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા કે નિવેદનો સમર્થનકારી અને સુસંગત હતા.તેમને સાક્ષીઓ ભરોસાપાત્ર હોવાનું જણાયું હતું અને તેના આધારે એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે મૃતકને તેના મૃત્યુ પહેલાં તરત જ ફૂરતા કરવામાં આવી હતી કારણ કે તે પૂરતો દહેજ લાવવામાં નિષ્ફળ રહી હતી.અમે ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટના ઉપરોક્ત તારણો સાથે સંપૂર્ણ સંમત છીએ.

28. ઉપરોક્ત વિશ્લેષણ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ફરિયાદી પક્ષ સફળતાપૂર્વક સાબિત કરવામાં સફળ રહ્યો હતો કે મૃતકનું મૃત્યુ તેના લગ્નના લગભગ એક વર્ષની અંદર દાઝી જવાને કારણે થયું હતું.તે વધુ સાબિત થયું છે કે તેણીના મૃત્યુના થોડા સમય પહેલા તેણીને દહેજની માંગણીઓ અનુસાર સતામણી અને ફૂરતા કરવામાં આવી હતી.કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. ના ઘટકો સંતુષ્ટ હોવાથી, ૧૧૩-બી, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળની ધારણા અપીલકર્તાઓ સામે કામ કરે છે, જેઓ આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ નિર્દિષ્ટ ગુનાનું કારણ હોવાનું માનવામાં આવે છે.

29. તેથી ઉપરોક્ત ધારણાને રદિયો આપવા માટે આરોપી પર ભાર મૂકવામાં આવે છે.અપીલકર્તાઓના વકીલે અમારી સમક્ષ પ્રચાર કર્યો છે કે તે આકસ્મિક મૃત્યુનો કેસ હતો અને તેથી તેમના પર કોઈ જવાબદારી નક્કી કરી શકાતી નથી.જો કે, વર્તમાન કેસમાં, આરોપી વ્યક્તિઓ એ સાબિત કરવા માટે કોઈ પુરાવા રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા કે મૃત્યુ આકસ્મિક હતું અથવા આરોપી વ્યક્તિઓ સાથે અસંબંધિત હતું.

30. અહીં એ નોંધવું જોઈએ કે, ડૉક્ટરના પુરાવા અનુસાર, મૃતકના આખા શરીર પર કેરોસીનનું તેલ રેડવામાં આવ્યું હતું.તેથી, અકસ્માતની શક્યતાને સુરક્ષિત રીતે નકારી શકાય છે.જેમ ટ્રાયલ કોર્ટે તારણ કાઢ્યું:

“આ તમામ સંજોગો સાબિત કરે છે કે કાં તો મૃતકએ તેના શરીર પર કેરોસીન છાંટવાથી આત્મહત્યા કરી હતી અથવા તેણીને તેના શરીર પર કેરોસીન છાંટવાથી આરોપી દ્વારા અથવા અન્ય કોઈ દ્વારા સળગાવી દેવામાં આવી હતી અને આરોપીના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા અકસ્માતની અરજી કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો, તે બિલકુલ સાબિત થયો નથી.”

31. તેથી, કલમ ૧૧૩-બી, પુરાવા અધિનિયમમાં સંમિશ્રિત ધારણા આ ચોક્કસ કેસમાં સંપૂર્ણ અસર કરે છે, જેને અહીં આરોપી-અપીલકર્તાઓ દ્વારા રદિયો આપવામાં આવ્યો નથી.અપીલકર્તાઓ કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. હેઠળ આરોપી-અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવતા, નીચેની અદાલતોના સહવર્તી મંતવ્યોમાં દખલ કરવા માટે અમારા માટે કેસ બનાવવામાં નિષ્ફળ ગયા છે.

ઈશ્યુ II

૩૨. આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ તેમની દોષિત ઠેરવવા ઉપરાંત, અપીલકર્તાઓએ આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૩ હેઠળ તેમની દોષિતતાને પણ પડકારી હતી. આઈ. પી. સી. ની કલમ, આઈ. પી. સી. આત્મહત્યા માટે ઉશ્કેરણી સાથે સંબંધિત છે અને નીચે દર્શાવેલ છે:

“૩૦૬.આત્મહત્યા માટે ઉશ્કેરણી.—જો કોઈ વ્યક્તિ આત્મહત્યા કરે છે, તો જે કોઈ પણ આવી આત્મહત્યાને પ્રોત્સાહન આપે છે, તેને દસ વર્ષ સુધીની મુદત માટે બંનેમાંથી કોઈ એક પ્રકારની કેદની સજા કરવામાં આવશે અને દંડ પણ કરવામાં આવશે.”

૩૩. જોગવાઈનું ખાલી વાંચન સૂચવે છે કે આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૫ હેઠળના ગુના માટે ફરિયાદી પક્ષે પહેલા એ સ્થાપિત કરવાની જરૂર છે કે આત્મહત્યા કરવામાં આવી છે.બીજું, ફરિયાદી પક્ષે એ પણ સાબિત કરવું પડશે કે જે વ્યક્તિએ આત્મહત્યાને પ્રોત્સાહન આપ્યું હોવાનું કહેવાય છે, તેણે તેમાં સક્રિય ભૂમિકા ભજવી છે.આ પછીની જરૂરિયાતના સંદર્ભમાં, કલમ ૧૧૩-એ, પુરાવા અધિનિયમ અમુક શરતો હેઠળ, પરિણીત સ્ત્રીને આત્મહત્યા માટે ઉશ્કેરવાના સંદર્ભમાં પતિ અને/અથવા તેના સંબંધી સામે ધારણા બનાવે છે.અન્ય શરતોમાં ન જતાં, જોગવાઈનું અવલોકન સૂચવે છે કે આવી ધારણા ત્યારે જ આકર્ષિત થશે જ્યારે ફરિયાદી પક્ષ દ્વારા આત્મહત્યાનું તથ્ય પ્રથમ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હોય.વઝીર ચંદ વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય, (૧૯૮૯) ૧ એસ. સી. સી. ૨૪૪ માં આ અદાલત દ્વારા કલમ ૩૦૬, આઈ. પી. સી. હેઠળ

ગુનો રચવા માટે જરૂરી ઘટકો પર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે:

“૫. ...કલમ ૧૭૬ અને ૩૦૭ (કલમ ૧૦૭) ને એકસાથે વાંચીને એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ અન્ય કોઈ વ્યક્તિને આત્મહત્યા કરવા માટે ઉશ્કેરે છે અને આવી ઉશ્કેરણીના પરિણામે બીજી વ્યક્તિ આત્મહત્યા કરે છે, તો ઉશ્કેરણી કરનાર વ્યક્તિ આત્મહત્યા કરવા માટે ઉશ્કેરવા બદલ દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ની કલમ ૨૦૬ હેઠળ સજા પામશે.આ જોગવાઈનું સાદું વાંચન દર્શાવે છે કે કોઈ વ્યક્તિને અન્ય કોઈ વ્યક્તિની આત્મહત્યા માટે ઉશ્કેરવા બદલ દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે પહેલાં, તે સ્થાપિત કરવું આવશ્યક છે કે આવી અન્ય વ્યક્તિએ આત્મહત્યા કરી છે.”

(સંદર્ભ પૂરો પાડવામાં આવ્યો છે)

૩૪. વર્તમાન કેસમાં ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટે તારણ કાઢ્યું છે કે મૃતકએ આત્મહત્યા કરી છે.જો કે, અમારો માનવામાં આવેલો અભિપ્રાય છે કે નીચેની અદાલતો દ્વારા કરવામાં આવેલ નિષ્કર્ષ ધારણાઓ પર આધારિત છે, કારણ કે તેને ટેકો આપવા માટે રેકૉર્ડ પર કોઈ પુરાવા નથી.આ સંબંધમાં ટ્રાયલ કોર્ટનો તર્ક નીચે મુજબ છે:

“વધુમાં, ફરિયાદી પક્ષ દ્વારા કોઈ સીધો પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી કે (એસ. આઈ. સી.) કોઈ પણ આરોપીએ મૃતકના શરીર પર કેરોસીન

છાંટીને મોતને ઘાટ ઉતાર્યું હતું, એકમાત્ર શક્યતા એ છે કે મીના કુમારીએ તેના શરીર પર કેરોસીન છાંટીને તેના જીવનનો અંત આણ્યો હતો.”

૩૫. આત્મહત્યાની હકીકતને વાજબી શંકાની બહાર સાબિત કરવા માટે અપૂરતા પુરાવા હોવાના હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૩-એ હેઠળની ધારણા, ફરિયાદી પક્ષ માટે વધુ મદદરૂપ નથી.ફરિયાદી પક્ષે પૂરતા પુરાવા રજૂ કરીને મૃતકના આત્મહત્યા કરવાના આવશ્યક ઘટકને સાબિત કરી શક્યા નથી.વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદી પક્ષ એ સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે કે મૃત્યુ આત્મહત્યાને કારણે થયું છે.તેથી, અમારો અભિપ્રાય છે કે નીચેની અદાલતોએ અપીલકર્તાઓને આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૭ હેઠળ દોષિત ઠેરવતા તારણો આ અદાલતની દખલગીરીને લાયક છે.

તારણો

૩૬. પુનરાવર્તનની કિંમત પર, કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. કલમ ૧૧૩-બી, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળનો કાયદો નીચે સારાંશ આપી શકાય છે:

આઈ. કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. નું અર્થઘટન કન્યા દહન અને દહેજની માંગ જેવી સામાજિક દુષ્ટતાને અંકુશમાં લેવાના કાયદાકીય ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખીને થવું જોઈએ.

II.ફરિયાદી પક્ષે પહેલા કલમ ૩૦૪-બી હેઠળ ગુનાની રચના કરવા માટે જરૂરી ઘટકોનું અસ્તિત્વ સ્થાપિત કરવું જોઈએ, IPC.Once આ ઘટકો સંતુષ્ટ છે, કલમ ૧૧૩-બી હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ કાર્યકારણની નકારી શકાય તેવી ધારણા, પુરાવા અધિનિયમ આરોપી સામે કામ કરે છે.

III.કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. માં દેખાતા "ટૂંક સમયમાં પહેલાં" શબ્દસમૂહનો અર્થ 'તરત પહેલાં' એમ ન કરી શકાય. ફરિયાદી પક્ષે દહેજ મૃત્યુ અને પતિ અથવા તેના સંબંધીઓ દ્વારા દહેજની માંગણી માટે ફૂરતા અથવા સતામણી વચ્ચે "નિકટવર્તી અને જીવંત કડી" નું અસ્તિત્વ સ્થાપિત કરવું આવશ્યક છે.

IV.કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. મૃત્યુને હત્યાના અથવા આત્મહત્યાના અથવા આકસ્મિક તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં કબૂતરોના છિદ્રનો અભિગમ અપનાવતી નથી. આવા બિનવર્ગીકરણનું કારણ એ હકીકત છે કે "સામાન્ય સંજોગો કરતાં અન્યથા" થતું મૃત્યુ, કિસ્સાઓમાં, હત્યા અથવા આત્મહત્યા અથવા આકસ્મિક હોઈ શકે છે.

V. કલમ ૩૦૪-બીની અનિશ્ચિત પ્રકૃતિને કારણે, આઈપીસી ૧૧૩-બી સાથે વાંચે છે, પુરાવા અધિનિયમ, ન્યાયાધીશો, કાર્યવાહી અને બચાવ પક્ષે સુનાવણી દરમિયાન સાવચેત રહેવું જોઈએ.

વી.તે ગંભીર ચિંતાનો વિષય છે કે, ઘણીવાર, ટ્રાયલ અદાલતો આરોપીના બચાવ અંગે ખાસ પૂછપરછ કર્યા વિના, ખૂબ જ આકસ્મિક અને સરસરી રીતે કલમ ૩૧૩, સીઆરપીસી હેઠળ નિવેદન નોંધે છે. એ નોંધવું જોઈએ કે કલમ ૩૧૩, સીઆરપીસી હેઠળ આરોપીની તપાસને માત્ર પ્રક્રિયાગત ઔપચારિકતા તરીકે ગણી શકાય નહીં, કારણ કે તે નિષ્પક્ષતાના મૂળભૂત સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. આ ઉપરોક્ત જોગવાઈમાં કુદરતી ન્યાય "ઓડી અલ્ટરમ પાર્ટેમ" ના મૂલ્યવાન સિદ્ધાંતનો સમાવેશ થાય છે કારણ

કે તે આરોપીને તેની સામે દેખાતી ગુનાહિત સામગ્રી માટે સમજૂતી આપવા સક્ષમ બનાવે છે.તેથી, તે અદાલત પર કાળજી અને સાવધાની સાથે, ન્યાયી રીતે આરોપીની પૂછપરછ કરવાની જવાબદારી લાદે છે.

vii.અદાલતે દોષિત સંજોગો આરોપી સમક્ષ મૂકવા જોઈએ અને તેનો જવાબ માંગવો જોઈએ.આરોપીના વકીલની ફરજ પણ છે કે તે આઈપીસીની કલમ ૩૦૪-બી, કલમ ૧૧૩-બી, પુરાવા અધિનિયમની લાક્ષણિકતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સુનાવણીની શરૂઆતથી જ યોગ્ય સાવધાની સાથે તેનો બચાવ તૈયાર કરે.

viii.કલમ ૨૩૨, સી. આર. પી. સી. પૂરી પાડે છે કે, "જો ફરિયાદી પક્ષ માટે પુરાવા લીધા પછી, આરોપીની તપાસ કર્યા પછી અને ફરિયાદી પક્ષ અને બચાવ પક્ષને આ મુદ્દા પર સાંભળ્યા પછી, ન્યાયાધીશ માને છે કે આરોપીએ ગુનો કર્યો હોવાના કોઈ પુરાવા નથી, તો ન્યાયાધીશ નિર્દોષ જાહેર કરવાનો આદેશ નોંધાવશે".આવી વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા શ્રેષ્ઠ પ્રયાસોની જવાબદારી તરીકે થવો જોઈએ.

ix.એકવાર ટ્રાયલ કોર્ટ નક્કી કરે છે કે આરોપી કલમ ૨૩૨, સી. આર. પી. સી. ની જોગવાઈઓ અનુસાર નિર્દોષ જાહેર થવાને પાત્ર નથી, ત્યારે તેણે આગળ વધવું જોઈએ અને ખાસ કરીને 'બચાવ પુરાવા' માટે સુનાવણી નક્કી કરવી જોઈએ, જેમાં આરોપીને કલમ ૨૩૩, સી. આર. પી. સી. હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલી પ્રક્રિયા અનુસાર પોતાનો બચાવ

રજૂ કરવા માટે બોલાવવા જોઈએ, જે આરોપીને આપવામાં આવેલ અમૂલ્ય અધિકાર પણ છે.

x. એ જ રીતે, ટ્રાયલ અદાલતોએ ઝડપી સુનાવણીના અધિકાર જેવા અન્ય મહત્વપૂર્ણ વિચારોને સંતુલિત કરવાની જરૂર છે. આ સંબંધમાં, અમે ચેતવણી આપી શકીએ છીએ કે ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનો વિલંબની ચુકિત તરીકે દુરુપયોગ થવો જોઈએ નહીં.

xi. ઉપરોક્ત ઉપરાંત, પીઠાસીન ન્યાયાધીશે સજા સંભળાવતી વખતે અને યોગ્ય સજા આપતી વખતે આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત માર્ગદર્શિકાનું પાલન કરવું જોઈએ.

xii. નિઃશંકપણે, ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ, દહેજ મૃત્યુનો ખતરો દિવસેને દિવસે વધી રહ્યો છે. જો કે, એવું પણ જોવા મળ્યું છે કે કેટલીકવાર પતિના પરિવારના સભ્યોને સામેલ કરવામાં આવે છે, તેમ છતાં તેઓ ગુનો કરવામાં કોઈ સક્રિય ભૂમિકા ધરાવતા નથી અને દૂરના સ્થળોએ રહે છે. આ કિસ્સાઓમાં, અદાલતે તેના અભિગમમાં સાવધ રહેવાની જરૂર છે.

37. ઉપરોક્ત તારણોના પ્રકાશમાં, સંબંધિત સામગ્રી અને ઉપલબ્ધ પુરાવાને ધ્યાનમાં લીધા પછી, અમને જાણવા મળ્યું છે કે ઉચ્ચ અદાલત અને ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તાઓને કલમ ૩૦૪-બી, આઈ. પી. સી. હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી કારણ કે અપીલકર્તાઓ કલમ ૧૧૩-બી, પુરાવા અધિનિયમ હેઠળ બોજો ઉપાડવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા. જો કે, હકીકતો અને સંજોગોની પ્રશંસા પર અમારો અભિપ્રાય છે કે આઈ. પી. સી. ની કલમ, આઈ. પી. સી.

હેઠળનો ગુનો બનાવવામાં આવ્યો નથી.તેથી અમે આઈ. પી. સી. ની કલમ ૩૦૬

હેઠળ દોષિત ઠેરવવા અને સજાને રદ કરીએ છીએ.

૩૮. ઉપરોક્ત હદ સુધી અપીલને મંજૂરી આપવામાં આવી છે.બાકી અરજીઓ,
જો કોઈ હોય તો, તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

અપીલને મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

This judgment has been translated using AI Tool - SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.